

Vélemény, vita

AKADÉMIAI DOKTOROK – EGYETEMI TANÁROK: PÁRHUZAMOSOK, HA TALÁLKOZNAK

ACADEMIC DOCTORS – UNIVERSITY PROFESSORS: IF PARALLELS MEET

Bazsa György

DSc, professor emeritus, Debreceni Egyetem Fizikai Kémiai Tanszék, Debrecen
bazsa@unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A Magyar Tudományos Akadémia 2019. decemberi közgyűlésén megerősítette elkötelezettségét az *MTA doktora tudományos cím* mint országosan egységes, magasan kvalifikált szakértők által végzett, nemzetközi követelményeket integráló minőségbiztosítás mellett. Jelentőségének és presztízsének erősítése az Akadémia fontos feladata. Ennek alapja a címet szerzők közel állandó, bár az utóbbi évtizedben egy kissé, de még mérsékelt csökkenő száma. A magyar felsőoktatásban – függetlensége mellett is – a *professzori* előlépés régóta tudományos mércéje az *akadémiai doktori cím* (korábban *fokozat*). Ebben viszont jelentős és kedvezőtlen változásokat tapasztalunk: míg a természettudományok zömében továbbra is meghatározó kritérium az *akadémiai doktori cím*, addig a társadalomtudományok egy jelentős részében és egyes egyetemeken radikálisan csökken, sőt közel megszűnt a szerepe és presztízse. Ennek aggályos – és az érintettek részéről elemzést igénylő – következménye a tudományos teljesítmény és egyetemi minőség csökkenése, ami részben hazai, részben nemzetközi megmérettetésben érzékelhető hátrányos következményekkel jár.

ABSTRACT

The General Meeting of the Hungarian Academy of Sciences in December 2019 confirmed its commitment to the scientific title *Doctor of the HAS* as a quality assurance tool, unified by highly qualified national experts, integrating international requirements. Strengthening its significance and prestige is an important task of the Academy. This is based on a nearly constant number of degree holders, albeit moderately declining over the last decade. For a long time, the scientific standard of professor's advancement in Hungarian higher education has been and is the *academic doctor title* (formerly a *scientific degree*). However, there are significant and unfavourable changes in this regard: the *academic doctor title* remains the decisive criterion in most natural sciences, while its role and prestige in a major part of the social sciences and at some universities continue to decline radically or nearly disappeared. A worrying consequence –which requires analysis by responsibilities– could be a decline in scientific performance and university quality, with adverse consequences that are perceived both domestically and internationally.

Kulcsszavak: Magyar Tudományos Akadémia, MTA doktora cím, egyetemi tanár, Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság

Keywords: Hungarian Academy of Sciences, Doctor of HAS title, university professor, Hungarian Accreditation Committee

A Magyar Tudományos Akadémia – intézeteinek indokolatlan elvesztése okán is – újragondolta küldetését, s ennek keretében megerősítette elkötelezettségét az *MTA doktora tudományos cím* mellett: „az MTA doktora cím független, országosan egységes, magasan kvalifikált szakértők által végzett, nemzetközi követelményeket integráló minőségbiztosítást nyújt. Jelentőségének és presztízsének erősítése az Akadémia fontos feladata.” (URL1)

A hazai tudományos minősítési rendszer történetét nemcsak az érintettek, de az érdeklődők is jól ismer(het)ik (URL2), ezért azt részleteiben nem szükséges itt áttekinteni. A tudományos kutatásoknak itthon két meghatározó bázisa van: a kutatóintézetek és a felsőoktatás, elsősorban az egyetemek. A két rendszer számos tekintetben elkülönül egymástól, de a tudományos kutatás közös nevezőt jelent. Ez éppúgy érvényes intézményi (együttműködési) szinten, mint a tudományt művelő egyének – a kutatók és az oktatók – pályáján és együttműködésén. Jelen írás az utóbbiak egy fontos eleméről, az 1994-es akadémiai törvény előtti – ...*tudományok doktora* fokozat, utána a *Magyar Tudományos Akadémia doktora* cím –, a köznyelvben öszszevontan gyakran akadémiai vagy *nagydoktoriként* emlegetett (az angol *Doctor of Science* után *DSc*-ként is rövidített) minősítés – adatairól nyújt számadatokon alapuló áttekintést. Az *akadémiai doktor* és a *professzor* címnek jogilag nincs kapcsolata, de gyakorlatilag mégis jelentős „viszony” van közöttük, ezért indokolt a két – több vonalon érintkező – párhuzamos folyamatot és rendszert együtt vizsgálni. Az írás nem törekszik mély háttérelmzésre, ami a kérdéskör sokoldalúsága miatt meglehetősen nehéz, de lehetőséget nyújt a különböző tudományterületek és intézmények helyzetének jellemzésére és ezzel tanulságos összehasonlításra, az érintettek számára következtetések levonására és tennivalók megfogalmazására.

A most bemutatott adatok két nyilvános internetes forrás 2019. december 31-i állapotából származnak. Ezek: az Akadémia honlapja (URL3) és a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) adatbázisa (URL4, illetve URL5). Nehézséget okoz az elemzésben, hogy az Akadémia, illetve a MAB tudományosztályozási rendszere több tekintetben különbözik, de ez nem gátolja a helyzet áttekintését.

AKADÉMIAI DOKTOROK

Az akadémiai törvény a korábbi „...*tudományok doktora*” fokozatot egyenértékűnek tekinti az új *MTA doktora* címmel. Az előbbi minden konkrét esetben tartalmazta annak tudományterületét (például a *fizikai tudományok doktora*), az utóbbi

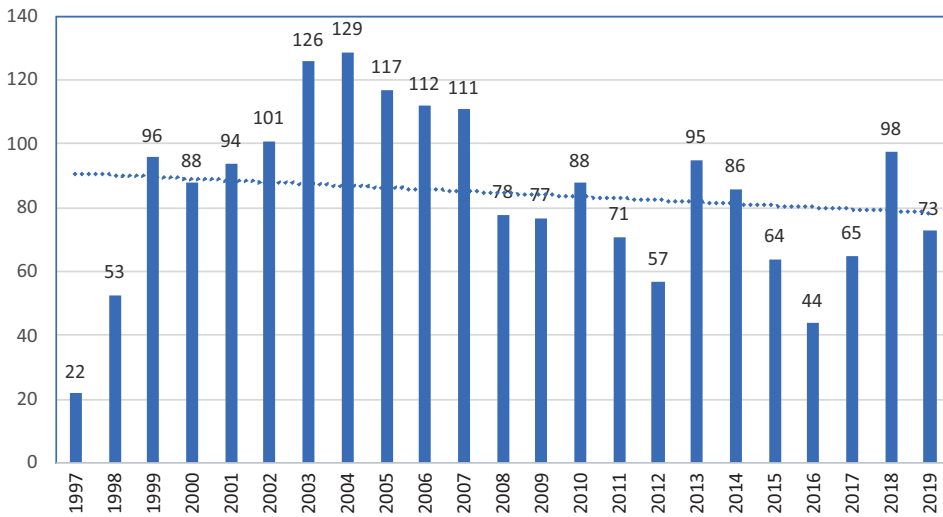
ezt nem teszi meg, de a pályázó kérelme alapján az MTA Doktori Tanácsa az eljárás keretében (de az oklevélben nem) nevesíti a cím tudományágát (URL6). Az előbbi kerekben négy évtizedet élt meg, az utóbbi még csak negyedszázados. Ezzel együtt is egy közelítő összehasonlítás az 1. táblázat adatai alapján megtehető.

1. táblázat. A tudományok doktorai és az MTA doktorai ma, osztályonként (ezen belül nagyobb tudományáganként)

Osztály		tud. dr.		MTA dr.	
	Tudományág				
I.	Nyelv- és Irodalomtud. O.	99		151	
	<i>irodalomtudomány</i>		44		73
	<i>nyelvtudomány</i>		31		47
	<i>néprajz/kulturális antropológia</i>		8		17
	<i>a többiek együtt</i>		16		14
II.	Filozófiai és Történettud. O.	110		198	
	<i>filozófiai tudomány</i>		15		30
	<i>neveléstudomány</i>		13		23
	<i>pszichológiai tudomány</i>		10		24
	<i>történettudomány</i>		62		98
	<i>a többiek együtt</i>		10		23
III.	Matematikai tud. O.	67		106	
IV.	Agrártudományok O.	120		129	
V.	Orvosi tudományok O.	326		279	
VI.	Műszaki tudományok O.	148		147	
VII.	Kémiai tudományok O.	221		170	
VIII.	Biológiai tudományok O.	135		194	
IX.	Gazdaság- és Jogtud. O.	142		143	
	<i>állam- és jogtudományok</i>		38		30
	<i>hadtudományok</i>		18		10
	<i>közgazdaság-tudomány</i>		55		43
	<i>szociológiai tudomány</i>		16		28
	<i>a többiek együtt</i>		15		32
X.	Földtudományok O.	59		81	
XI.	Fizikai tudományok O.	92		151	
MTA összesen		1519		1749	

A köztestületi tagok között ma 1519 fő a *tudomány doktora* és 1749 fő az *MTA doktora*. A 230 fő mintegy 15%-os különbség, de mivel az előbbieket közül nem mindenki jelentkezett 1994 után köztestületi tagnak, a valóságban is kisebb, de a növekedés ezzel együtt is öröndetes, bár nem igazán szignifikáns mértékű. Osztályonként/tudományáganként viszont jelentősebb eltéréseket is mutat a táblázat, aminek magyarázatát az érintett osztályok/tudományágak kereshetik, illetve fogalmazhatják meg.

Az *MTA doktora cím* rendszerbe lépése óta 1945-en szereztek ilyen címet. Számukat éves bontásban az 1. ábra mutatja. A lassúbb indulás évei után, a kétezres évek elején volt egy mérsékelt maximum, azóta váltakozó adatokat látunk. A számítógéppel húzott trendvonal a huszonhárom év alatt az éves értékek kb. 10%-os csökkenését mutatja, amire figyelni kell, de ez az ábra szerint igazán erőteljes trendnek nem nevezhető. Ez azért is mondható, mert az évi átlagos 85 címszerzés „szórása” elég nagy, ± 27 cím/év.¹ Ezek szerint (is) az *MTA doktora cím* összességében tartja jelentőségét és presztízsét a magyar tudományosságban, azzal együtt, hogy a *cím szerzők számában* az akadémiai osztályok, a tudományágak között e téren is feltűnő eltérések vannak.

1. ábra. Az *MTA doktora cím* szerzők száma éves bontásban

Az *MTA doktora cím* az egyéni tudományos életpálya kiemelkedő eredménye, amit elsősorban a tudományos közélet értékeli és ismer el, és az abban betöltött szerepekhez, pozíciókhoz, pályázati sikerekhez jelentősen hozzájárul (és egyben

¹ Jelenleg (2019. december 31-i adat) nyolcvanegy doktori eljárás van folyamatban.

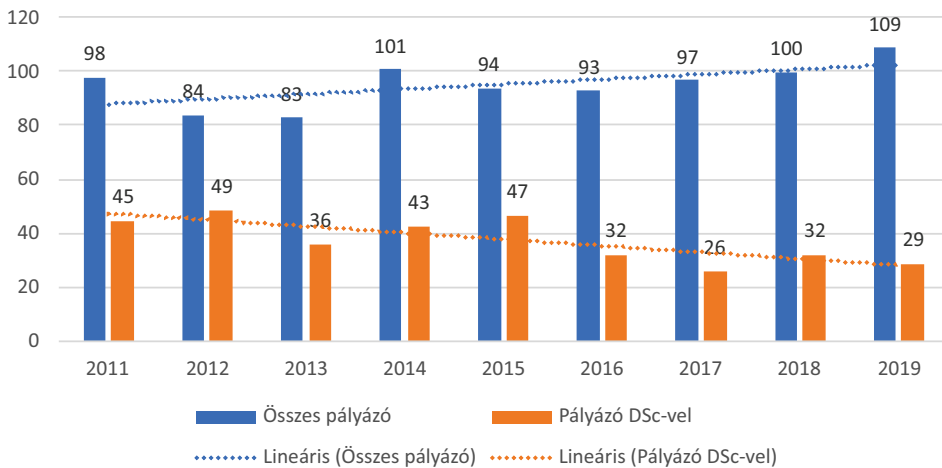
az akadémikussá választás kritériuma), továbbá életfogytiglani havi tiszteletdíjjal is jár. A 84/2011. (V. 26.) Korm. rendelet alapján az elismerésnek fontos része az előírt előrelépés a munkahelyi beosztásban és a fizetésben. A volt akadémiai és általában a kutatóhelyeken (intézetek, üzemek, kórházak, múzeumok, s beleértve az egyetemeken az MTA által támogatott kutatócsoportokat) ez – gyakran egy jórészt formális pályázati eljárás eredményeként – *tudományos tanácsadó* besorolást jelent. Ez a cím szerzők kb. negyven százalékát érinti (másik, nagyobb hányaduk a felsőoktatásban dolgozik). Pontosabb adatot számolni nem érdemes, mert többeknek van kutatóintézzettel és egyetemmel is (részidős) munkaviszonya. Az *MTA doktora cím* a felsőoktatásban „viszonyban van” az *egyetemi tanári* ki-nevezéssel, a *professzori* címmel, s erről indokolt bővebben szólni.

EGYETEMI TANÁROK

„Az egyetemi tanár jogosult a professzori cím használatára.” – fogalmaz a felsőoktatási törvény. Erről a dokumentumot egy többlépcsős pályázati folyamat végén köztársasági elnöki aláírással kapja meg a pályázó. Az eljárást – pályázati kiírással – az egyetem (ritkábban a főiskola) kezdeményezi, s bár a pályázat sikere elsődlegesen az intézményi szenátus támogatásától függ, a folyamat fontos köztes eleme a MAB jogszabályban előírt szakértői véleményének megkérése. Ez hivatott biztosítani, hogy a meglehetősen heterogén intézményi követelményszintek, teljesítmények és sokszor érdekek mellett (fölött) egy országosan egységes mérce érvényesüljön, szándék szerint hasonlóan az *MTA doktora cím* odaítéléshez. Bár az akadémiai és a felsőoktatási törvény (szándékosan) nem teremt jogi kapcsolatot a két cím között, a gyakorlatban ez mégis létezik. Egyrészt a *nagydoktorok* igen jó eséllyel számít(hat)nak közeli egyetemi tanári előlépésre (amit olykor pénzügyi akadályok késleltetnek). Másrészt a MAB deklarált mércéje a pályázók tudományos teljesítményének értékelésében az *MTA doktora cím* követelményeihez viszonyít. További vizsgálat nélkül a maximális pontszámmal (100) ismeri el az *MTA doktorok* kutatási teljesítményét, míg a cím nélkül pályázóknál az „MTA doktora cím elnyerésére benyújtott pályázatok habitusvizsgálatánál alkalmazott numerikus tudományterületi mutatók közül a lineáris paraméterek részleges teljesülését tekinti megfelelőnek (minimum 61%)”. (Másik maximum 100 pont az oktatási tevékenységért adható. Ha ez nem éri el a 60 pontot, akkor az *MTA doktori cím* sem elég a MAB támogatáshoz, amire olykor van példa.) Hasonló jellegű tudományos kritériumok egyetemi szabályzatokban is olvashatók, de vannak egyetemek, melyek eleve kihagyták, vagy – mint legutóbb például a Debreceni Egyetem – törölték szabályzataikból a viszonyítást az *MTA doktora cím* követelményeihez, vagy elérésének kritériumát. Nem értékeljük és nem értelmezzük itt ezeket, az olvasó és főleg az illetékesek meg tudják tenni.

Az egyes egyetemi tanári pályázatokról hozott MAB szakértői vélemények (*Támogatva/T – Nem támogatva/NT* elnevezésű határozatok) részletes adatai a neten a 2011–2019 közötti időszakról érhetők el. Ez elégséges időtartam és adatmennyiség ahhoz, hogy áttekintő képet rajzolhassunk meg.

Elsőként egy összegzést a MAB értékelésekről: a kilenc év során mintegy 1190 pályázatot értékelt a MAB. Ebből 78%-ot (934) támogatott, 22%-ot (256) nem támogatott, ami összességében a korábbiakhoz hasonlóan érdemi, azaz nem formális értékelésre utal.² A támogatott pályázók száma gyakorlatilag a professzori címet elnyerők számát is jelenti. (Ritka eset, hogy a szenátus nem támogatja a MAB által támogatott pályázatot.) Az *NT*-pályázatokat a továbbiakban nem elemezzük, mert egy részük néhány év múlva újra a MAB-hoz kerül, s így kétszeres figyelembevételük torzítaná a képet, de megjegyezzük, hogy benyújtóik közül a kilenc év során harmincheten (azaz 17%-uk!) a MAB megindokolt *NT-véleménye* ellenére is – a miniszter indoklás nélküli felülírási joga révén – professzori kinevezést kaptak. Mivel a művészetek terén *MTA doktora cím* nem szerezhető, ezért 75 DLA/művészetidő-alapú pályázatot e „viszony” elemzésekor nem veszünk figyelembe, de a rájuk vonatkozó adatokat megadjuk. (Bár nincs előírva, de a Debreceni Református Hittudományi Egyetem [DRHE] és az *Evangelikus Hittudományi Egyetem* [EHE] megkéri a MAB véleményét a hittudományban benyújtott pályázatokról. Ezt a Károli Gáspár Református Egyetem [KRE], a *Pázmány Péter Katolikus Egyetem* [PPKE] és az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem [OR–ZSE] nem teszi meg.)

2. ábra. A MAB által támogatott egyetemi tanári pályázatok (művészetek nélkül): összes pályázat vs. pályázat DSc-vel

² A MAB-plénum, illetve a Felülvizsgálati Bizottság határozatait itt együtt kezeljük.

2. táblázat. Az MTA doktora fokozattal bírók száma és aránya a támogatott pályázatok között – tudományági bontásban

	DSc	CSc	PhD	DSc + CSc + PhD	DSc / (DSc + CSc + PhD)	DLA/ díj	Össz.
fizikai tudományok	33	0	3	36	92%		36
kémiai tudományok	36	2	2	40	90%		40
földtudományok	19	1	2	22	86%		22
biológiai tudományok	35	2	7	44	80%		44
elméleti orvostudományok	34	3	6	43	79%		43
matematika/szám. tud.	29	4	7	40	73%		40
gépészeti tudományok	9	2	4	15	60%		15
irodalom/kultúratud.	15	4	7	26	58%		26
történelemtudományok	19	5	13	37	51%		37
informatikai tudományok	13	3	13	29	45%		29
villamosmérnöki tud.	5	1	7	13	38%		13
növényt./kertészeti tud.	8	4	9	21	38%		21
építőmérnöki tudományok	3	1	4	8	38%		8
klinikai orvostudományok	34	14	57	105	32%		105
szociológiai tudományok	5	5	7	17	29%		17
néprajz/antropológia	2	1	4	7	29%		7
állattenyésztési tud.	2	0	6	8	25%		8
közgazdaság-tudományok	6	8	12	26	23%		26
nyelvtudományok	6	6	16	28	21%		28
egészségtudományok	4	1	14	19	21%		19
művészet/művelődéstört.	2	1	7	10	20%	1	11
filozófiai tudományok	3	4	9	16	19%		16
anyagtud./technológiák	3	3	11	17	18%		17
állatorvosi tudományok	1	0	5	6	17%		6
élelmiszer-tudományok	1	2	3	6	17%		6
pszichológiai tudományok	2	1	15	18	11%		18
regionális tudományok	1	3	7	11	9%		11
neveléstudományok	1	3	10	14	7%		14
állam- és jogtudományok	5	3	65	73	7%		73
gazdalk./szervezéstud.	1	5	46	52	2%		52
közigazgatás-tudományok	0	2	5	7	0%		7
politikatudományok	0	3	4	7	0%		7
hadtudományok	0	0	6	6	0%		6
erdészeti/vadgazd. tud.	0	0	5	5	0%		5
sporttudományok			4	4			4
(multi)média/kommun. t.		1	2	3		1	4
építészmérnöki tud.			2	2		2	4
környezettudományok	1		1	2			2
közlekedéstudományok	1	1		2			2
agrárműszaki tud.			2	2			2
katonai műszaki tud.		1	1	2			2
rendészettudomány		1	1	2			2
művészettörténet			4	4			4
csak tudomány	339	101	415	855	40%	4	859
tánc/mozdulatművészet				0		3	3
iparművészet				0		3	3
színházművészet				0		3	3
film- és videóművészet				0		7	7
képzőművészet				0		12	12
építőművészet						17	17
zeneművészet						26	26
hittudományok			4	4			4
mindösszesen	339	101	419	859		75	934

3. táblázat. Az MTA doktora címmel bírók száma és aránya a támogatott pályázatok között – *intézményi* bontásban

Felsőoktatási intézmény	DSc	CSc	PhD	DSc + CSc + PhD	DSc / (DSc + CSc + PhD)	DLA/díj	Össz.
BME, Bp.	37	2	18	57	65%	5	62
SZTE, Szeged	56	9	32	97	58%	2	99
DE, Debrecen	53	9	33	95	56%	2	97
ELTE, Bp.	58	16	36	110	53%	1	111
PPKE Pázmány, Bp.	15	1	17	33	45%	–	33
SE Semmelweis, Bp.	32	10	30	72	44%	1	73
EKE Eszterházy, Eger	4	1	4	9	44%	1	10
KEE CEU, Bp.	6	1	7	14	43%	–	14
KRE Károli, Bp.	6	2	8	16	38%	–	16
OE Óbuda, Bp.	5	2	7	14	36%	1	15
KE, Kaposvár	4	3	5	12	33%	2	14
PE Pannon, Veszprém	9	3	16	28	32%	–	28
PTE, Pécs	25	10	53	88	28%	16	104
NYME/SOE, Sopron	4	0	11	15	27%	1	16
ME, Miskolc	6	8	22	36	17%	1	37
BCE Corvinus, Bp.	7	9	37	53	13%	–	53
SZIE Szent István, Gödöllő	4	6	24	34	12%	2	36
NKE Közszolg. E., Bp.	3	4	19	26	12%	–	26
SZE Széchenyi, Győr	2	3	20	25	8%	5	30
NYF/NYE, Nyíregyháza	2	–	1	3		1	4
BKF/METU, Bp.	–	–	1	1		4	5
KRF Károly R. F., Gyöngyös	1	–	2	3		–	3
ANYNYE, Andrassy, Bp.			2	2		–	2
BGE Gazdasági, Bp.			2	2		–	2
DUE, Dunaújváros			1	1		–	1
KJE Kodolányi J. F., Orosháza		1	–	1		–	1
LFZE Liszt F. ZE., Bp.			3	3		10	13
MKE Képzőműv. E., Bp.		1	1	2		5	7
MOME Moholy-N. ME, Bp.			1	1		5	6
SZFE Szính-/Film. E., Bp.			–	–		7	7
MTE/TF Táncműv. E., Bp.			1	1		3	4
MMA Műv. Akadémia, Bp.			1	1		–	1
EHE Evangélikus HE, Bp.			3	3		–	3
DRHE Ref. HE, Debrecen			1	1		–	1
Összesen	339	101	419	859	40%	75	934

A 859 támogatott „tudományos” jellegű, PhD-háttérű pályázat közül 339 pályázónak volt *MTA doktora címe*, a 101 kandidátus (CSc), illetve a 419 PhD-pályázónak nem volt, jóllehet megszerezhetnék volna azt. Ez összesítésben azt jelenti, hogy a támogatott pályázatok e körében mindössze 40%-ot képviseltek a *nagydoktorok*, azaz a pályázók 60%-ának nem volt *MTA doktori címe*. (Néhányan később professzorként megszerezték azt.)

A 859 támogatott pályázat három metszetét képezzük:

- a) milyen *számban/arányban* vannak éves bontásban a *T* pályázatok között az MTA doktorai (2. ábra);
- b) *tudományági* bontásban milyen hányadban vannak a *T* pályázatok között az MTA doktorai (2. táblázat);
- c) *intézményi* bontásban milyen arányban vannak a *T* pályázatok között az MTA doktorai (3. táblázat).

Az adatok, illetve a trendvonalak azt mutatják, hogy a kilenc év alatt a támogatott professzori pályázatok száma mintegy 10%-os növekvő trendet mutat, ugyanakkor – ezzel ellentétesen – az *MTA doktora címmel* bírók aránya kb. 35%-kal csökkent. Összehasonlításként (URL7) 2017-ben felsőoktatásunk 1726 professzora közül 773, azaz 45% volt *akadémiai doktor*.³ Ehhez képest – a 2. ábra adatai szerint – az utóbbi két évben a MAB-támogatást élvező 209, plusz ennek hiányában mégis kinevezett 5, összesen 214 új professzor közül csak 61 volt az *MTA doktora*, ami mindössze 28,5%. Meglehetősen drasztikus csökkenés! Mind a magyar felsőoktatásnak, mind a MAB-nak, mind a Magyar Tudományos Akadémiának⁴ érdeke elemezni e folyamatok háttérét, mert ez felsőoktatásunkban az *MTA doktora cím*, így a kutatás súlyának csökkenésére utal, azaz nem a tudományos teljesítmény növekedése, előmozdítása és annak elismerése irányába mutat.

³ A teljes kép része 82 aktív akadémikus professzor is, de összehasonlítani csak az MTA doktorok arányát indokolt.

⁴ A Magyar Tudományos Akadémia küldetése (2019): „Az Akadémia küldetése szellemében értékeli a tudományágak hazai helyzetét, figyelembe véve a tudomány nemzetközi fejlődési irányait.”

HIVATKOZÁSOK

- URL1: https://mta.hu/mta_hirei/elfogadta-az-mta-kozgyulese-az-akademia-kuldeteserol-szolo-eloterjesztest-110155
- URL2: <http://ketezer.hu/2002/05/elol-hatul-doktor/>
- URL3: https://mta.hu/mta_doktorai (A köztestület hazai tagjai)
- URL4: http://old.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=435&Itemid=617&lang=hu (2010–2018)
- URL5: <https://www.mab.hu/hatarozatok/> (2016–2019)
- URL6: <https://mta.hu/doktori-tanacs/tudomanyagi-nomenklatura-106809>
- URL7: https://www.oktatas.hu/felsooktatas/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_kozzetetele/felsooktatasi_statisztikak